

KULTUR OG SAMFUNN

Lysakerelva har navn etter gården Lysaker (**47**). Fra gammelt av het elva Fåd, som kommer av ordene *Fpð* og *Fað* som på norrønt betyr gjerde eller grenseskille. I vår tid er elva fremdeles et grenseskille, nå mellom kommunene Bærum og Oslo.

Det har bodd folk i området siden gammel tid. I Lyseskrenten krysser stien to gamle steinalderbosettinger (**31**). Gårdene som fra gammelt av hadde rettigheter til elva, ble, med unntak av Bogstad, ryddet i jernalderen (500 f.kr.–1050 e.kr.) og var på Bærum-siden Fossum, Grini, Voll, Jar og Lysaker, og på Oslo-siden Bogstad (kom til noe senere), Voksen, Rød, Ullern, Øraker og Sollerud. Rettighetene til fossene og demningene i elva var viktige, og skulle etter hvert bringe med seg rikdom. De viktigste var Osdammen, Hammerdammen (**8**), Grinidammen, Røafossen (**27**), Jarfossen, Fåbrofossen og Mølledammen (**43**) ved Lysaker.

Dagtilivet langs elva

I elva fisket man, badet og vasket tøy. Øvre Osbakken (**4**), som lå under Fossum gård (**7**), hadde vaskeplass nede ved oset. Nedover elva hadde gårdene og husmannsplassene sine egne vaskeplasser. Tøy og tekstiler ble vasket rett i elva eller i store kjeler på kjøkken eller i bryggerhus, for så å fraktes til elva for å skylle ut såpen. På Lilleaker fikk arbeiderboligene som var tilknyttet industrivirksomheten, innlagt vann først i 1910 og omtrent samtidig et felles bryggerhus. Før det var det vanlig å vaske tøyet i elva. Om vinteren ble det skåret is fra elva, og brukt i isskap. Dette var forløperen til kjøleskapet som ble vanlig i norske hjem først på 1960-tallet.

Veiene som tidlig krysset elva

Veiene fra gammel tid gikk ikke som i dag. I vikingtiden la elvemunningen over Møllefossen (**43**) og første mulige kryssningssted over Lysakerelva var Fåbro. Nedenfor måtte folk og fe fraktes over med fergemannen.

I 1221 omtales *Fåd* i kongesagaene som åsted for trefninger mellom Ribbungene og Birkebeinerne, da Ribbungene kom seg trygt over elva, og Birkebeinerne måtte snu tilbake til byen. Da Magnus VI «Lagabøte» passerte stedet i 1276 på reise langs den gamle rideveien over Krokskogen, var navnet Fåbro, og vi kan derfor anta at broforbindelsen var etablert da. En dom fra 1356 om vedlikeholdet av Fåbro slo fast at Jar gård skulle sørge for seks langsgående stokker, og at Sollerud gård (**49**) skulle sørge for to stokker. Det kan tolkes til at gårdene måtte sørge for at det var mulig å komme seg over elva via den lille «køya» i dagens elveleie oppstrøms for fossen. Her var elva betraktelig smalere enn i dag.

På slutten av 1600-tallet ble Kongeveien mellom Christiania og Kongsberg bygget, med ei bru over elva mellom Lysaker og Sollerud, og som stod ferdig da veien ble åpnet i 1677. Med ny hovedvei ble Fåbro mindre brukt, og gårdsnavnet Lysaker ble knyttet sterkere til elva. Ankerveien med bru over Hammerdammen (**8**) ble anlagt tidlig på 1790-tallet, men det var ikke den første brua på Fossum. På Grini var det bru over fossen på 1790-tallet.

Godt tempo gjennom den urbane delen av elva ved den rikt utsmykkede gangtunnelen mellom Sollerud og Lilleaker. Foto Solveig Emilsen

NATUR

Geologi og naturgeografi

Bærms og Oslos geologi er berømt, og er en del av Oslofeltet som strekker seg fra Mjøsa til Langesundsjorden.

Det var under istidene at elvas dype dal ble gravd ut, der hvor lag med skifer (med 460–420 millioner år gamle fossiler), kalkstein og sandstein var svakest. Disse lagene ble skjøvet opp i folder da kontinentene Baltica og Laurentia ble tvunget sammen av tektoniske krefter for 330 millioner år siden. Senere, for ca. 260 millioner år siden, kunne Atlanterhavet ha åpnet seg mellom Oslo og Bærum av de samme kreftene. Men etter 50 millioner år med intens vulkansk aktivitet roet de store kreftene seg. I dag renner Lysakerelva fra Grini til Oslofjorden i sikksakk vekselvis langs forkastninger, det vil si brudd i jordskorpen, og langs foldene i skiferlagene. Langs hele Lysakerelva er det lett å få øye på denne geologiske historien.

Ved Voksen mølle (**14**) renner elva mellom to knauser av en rødlig syenitt. Denne bergarten markerer kanten til Bærumskalderaen (**15**) som elva krysser her. Kalderaen er et 90 kvadratkilometer stort terreng med en diameter på 10–12 km, der jordskorpen har kollapset 500–800 meter ned i et uttømt magmakammer. Den strekker seg fra Steinsøgda i vest, Holmenkollen i øst, Grini og Voksen i sør til Heggelielva i nord.

Dagens terreng langs Lysakerelva lå dypt ned i jordskorpen inntil istidens skuring fjernet ca. 1 000 meter med berg. Da isen forsvant lå hele området under havnivået. Siden har landet steget 220 meter, slik at Bogstadvannet nå ligger 145 meter over havnivå. Herfra, på bare 7,5 kilometer, renner Lysakerelva med mange fosser, inkludert Røafossen som er 14 meter høy, ned til Oslofjorden.

Landet fortsatter å stige opp av havet med ca. 3 mm per år. På vikingtiden var elvemunningen ved Mølledammen (**43**).

Fra munningen strekker nedbørsfeltet til Lysakerelva seg 29 kilometer mot nord, forbi Storflåtan i Ringerike. I bratte elveleier renner vannet fort fra det 178 kvadratkilometer store arealet og ned til fjorden. Det gjør Lysakerelva til en typisk flomelv, som stiger raskt ved nedbør og synker tilbake innen få døgn.

Naturen langs elva

Lysakerelva er en nesten bortgjemt blå-grønn oase i et tett bebygget område. Bærum-siden er bratt og med en frodig vegetasjon som har utviklet seg med lite inngrep i vel 100 år. Fra munningen og opp mot Fåbrofossen har elvemiljøet et urbant preg. Det varierte naturmiljøet gjør Lysakerelva til et svært spennende turområde, og i Miljødirektoratets naturbase står det at «Området har som helhet nasjonal verneverdi».

Elvekanten byr på ulike vegetasjonstyper som granskog med lave urter, alm-lindeskog, oreskog, eng og flommarkskog eller en blanding av disse. Langs elva trives også bjørk, furu, gråor, gran, hegg, selje, osp og rogn samt edelløvtrær som alm, ask, lind, hassel, spisslønn og svartor.

Vegetasjonstypene inneholder også mange typer sopp, lav, og planter. Noen er sjeldne og rødlistet. Sjeldne moser vokser i vannsprøyten fra fossefallene. Trær som faller blir liggende, og blir hjem for et rikt mangfold av

Hammerfossen renner ut fra

Hammerdammen (8), med Ankerveien

bru oppå.

Foto John Tibballs

Fra bekkekværn til kormølle

På 1200-tallet kom bekkekværnen til Norge, og tok over for håndkvernen. Vann fra elva ble ført via en smal renne ned på et skovthjul festet direkte på en drivaksel koblet til den øverste av to kvernsteiner. Den underste steinen var fastmontert i kvernhuset. Via et hull i den øverste steinen ble kornet ført inn. Det malte melet samlet seg på benken rundt kvernsteinen, og ble feid ned i en beholder i front. Oskverna (**3**) fra 1200-tallet var en slik kvern. Det var flere kverner knyttet til gårder og husmannsplasser, som på Mossesetua (**23**), nedover langs elva. Produksjonen var til eget bruk.

Fra slutten av 1700-tallet ble det bygget flere møller. Til forskjell fra bekkekværnene, produserte de større kvanta mel til en voksende befolkning i Christiania. Av disse er kun møllene på Grini (**22**) og Lysaker (**45**) intakte. I dag er det bare steinmurer og mindre synlige spor igjen etter Voksen mølle (**14**), Melum mølle (**24**), Røa mølle (**26**), Ullern mølle (**28**) og Jar mølle (**34**). Det var risikabelt å drive mølle. Det tørre, fine korntøvet i luften var lett antennelig, og alt som skulle til var en liten gnist som startet en ofte eksplosjonsartet brann.

Sagbrukene

I 1530-årene kom oppgangssaga til Norge, og revolusjonerte trelastproduksjon og -handel. Det la grunnlaget for en lukrativ industri langs Lysakerelva. De første oppgangssagene hadde kun ett sagblad. Dette var koblet til vannhjulet med en veivaksel som drev bladet opp og ned i sagstolen.

Fra 1550 og utover 1600-tallet ble det bygget oppgangssager blant annet ved Oset (**5**), Fossum (**11**), Rød (**20**), Grini (**22**), Holte (**25**), Jar (**34** og **36**), og Lysaker (**45**). Alle sagene førte til stort press på nærliggende skoger. Det var mye penger å tjene. Fra 1688 ble det regulering og beskatning av sagene som eksporterte trelast. Den enkelte sag fikk tildelt et visst kvantum bord (planker) per år, derav navnet kvantumsa-ger. Resten av sagene holdt seg til lokalt bruk, såkalte bygdesager. Kvantumsagene i Lysakerelva var Rød (**20**), Fossum (**11**), Grini (**22**), Jar (**36**) og Lysaker (**45**).

På 1850-tallet kom sirkelsagen som utkonkurrerte oppgangssagen. I tur og orden ble Rød, Holte, Voksen og Jar sag lagt ned. I 1888 samlet Harald Wedel Jarlsberg, eieren av Nordmarksgodset, sin sagvirksomhet på gamle Fossum sag (**11**).

Tømmerfløting

Til sagbrukene langs elva ble det fløtet tømmer over Bogstadvannet (**1**) og nedover elva når vannføringen var høy. Mange arbeidsfolk måtte til for å hjelpe tømmerstokkene over demningene nedstrøms. På begynnelsen av 1800-tallet var mye av skogen som tilhørte Bogstad gård i Nordmarka og på Krokskogen sterkt uthugget.

For å få bedre tømmeriltgang og unngå tømmer-skatt i Drammensvassdraget ble kjerraten i Åsa ved Steinsfjorden bygget i 1807. En ingeniørbragd av sin tid, bygget for eier av Bogstad gård, Peder Anker, av den svenske ingeniøren Samuel Bagge. Kjerraten var en slepebane for tømmer. Med vannkraft fra Åsaelva ble tømmer fra Steinsfjorden huket inn på kjettinger, og slept opp bratta og videre til Damtjern og Storflåtan. Derfra ble det fløtet ned Sørkedalsvassdraget og over flere demninger på sin vei ned til Bogstadvannet.

Fossekallen er Norges nasjonalfugl, og et ikke uvanlig syn langs elva året rundt. Den dykker og svømmer under vann. Foto Else Kaarina Heinonen Andersen

insekter og andre småkryp, som igjen blir til mat til fugler og dyr. Det er registrert mer enn 68 fuglearter langs Lysakerelva.

Dyrelivet i elva

Lysakerelva har gode forekomster av laks og sjørørret, men lite sammenlig-net med Sandvikselva. Sag-, mølle- og industrivirksomhetene med dammer og regulering av fossefall, la etter hvert sin demper på fiskens naturlige vandring opp elva. I 1991 kom laksetrappen i Møllefossen (**43**), slik at laksen og sjørøreten kommer opp til gyteplassene nedstrøms for Fåbrofossen. Stingsild, skrubbe og flyndre går opp til Møllefossen. Ålen, som i dag er en truet art, kan også påtreffes i elva.

Voksen mølle (14) en vinterdag i 1907. Mølla ligger nærmest elva med tørkehuset i bakkant, og veggen til låven helt til høyre i bildet. Foto Anders Beer Wilsø/Bærum bibliotek/Bærumssamlingen

Kjerraten var kun i bruk ved høy vannføring. Det tok tre år fra tømmeret ble hugget til det ankom sagbrukene i Lysakerelva. Kjerraten ble nedlagt i 1850.

Industri

Allerede på 1700-tallet startet industrivirksomheten langs Lysakerelva fordi Akerselvas fossefall var «opptatt». Familien Tullin, bosatt i Christiania og med sommerhus på Fåbro (**38**), drev spikerverk på Fåbro 1749–1830. På Bærum-siden drev familien en pudder- og stivelsesfabrikk (1749–1758) ved fossen. Fossum jernverk (**10**) var i aktiv drift i 1788–1874, og Grini teglverk (**18**) i årene 1790–1902.

På 1800-tallet fortsatte industrietableringen, og en nitroglycerinfabrikk (1865–1874) ble bygget på den da tomme spikerverkstomta. Driften ble brått avsluttet av en kraftig eksplosjon som ødela bygget. En person omkom. Lysaker Beenmølle og Svovelsyrefabrikk (1859–1970), senere omdøpt til Lysaker Kemiske Fabrik (**41**), kom i drift. Granfos Brug (**40**) drev papirproduksjon i 1869–1981. O. Mustad & Co. kom fra Gjøvik til Lilleaker, og etablerte produksjon av spiker, ovner, øksehoder og andre jernvarer på tomten til den tidligere nitroglycerinfabrikken fra 1875. Senere kom også margarinproduksjon.

Storfloppen i 1987 ble et skifte for den nederste delen av elva. Mange eldre bygg ble skadet og revet. Transformasjonen til dagens urbane kontor- og butikkdistrikt begynte på 1980-tallet, da det meste av industrivirksomhetene ble nedlagt.

Sorterskene på Granfos Brug (40) anno 1910, med Fåbrofossen og Fåbro i bakgrunnen. Foto Bærum bibliotek/Bærumssamlingen

Fisket er regulert, og fiskekort er obligatorisk. Lysakerbyens Næringsvel forvalter fisket av anadrom fisk (laks og sjørørret) i elva, Lysakerelva fiskeforening fører oppsynet med og kultiverer elva i samarbeid med Sollerud-stranda skole og Oslomarkas fiskeadministrasjon (OFA).

I øvre del av elva lever ferskvannsfisk som ørret, ørekyte, abbor, gjedde, bekkeniøye. Mort og sik slipper seg sporadisk ned i elva. Den sjeldne og truede elvemuslingen er godt etablert flere steder.

MILJØ

Forurensing av elva

Da industrietventryt nederst i Lysakerelva startet i 1749 med pudder- og stivelsesfabrikk på Granfoss og spikerverk på Fåbro, var det neppe særlig fokus på miljøforurensing. Etter hvert som boligområdene på Røa, Jar og Voll ble bygget ut fra 1920-tallet, ble elva etter hvert svært forurenset. Husholdnings-vann og kloakk gikk rett i elva. Utbygging av industri- og næringsvirksomheter fra 1749 til siste fabrikk ble nedlagt på 1960-tallet bidro også.

Den 20. desember i 1945 inviterte «Bærum sportsfiskere» lederne i velene langs elva til et møte på Håndtverkeren i Oslo. Dette ble startskuddet for en lang prosess for å få elva ren. Først på 1960-tallet ble det lagt ferdig avskjærende kloakkledning på begge sider av elva. Siden 1990-tallet har vannkvaliteten vært ganske stabil.

Elva og elvekanten endrer seg

Kantsonene langs Lysakerelva består av ulike skogtyper og bearbeidede arealer som elveforbygninger (flomvern), brygger, bolighus, industribygg, parker, stier, turveier, veier og broer.

Lange strekninger av det øvre elveløpet har beholdt den naturlige elve-kanten. Der det ble drevet sagbruk, møller og industrivirksomheter ble det imidlertid gjort en del endringer, og i dag er den naturlige elvekanten og vegetasjonen sterk forringet fra Fåbro og ut til fjorden.

Dagens miljøutfordring

Miljøtilstanden i Lysakerelva overvåkes som en del av forpliktelsene i vannforskriften, som gjennomfører EUs vandndirektiv i norsk miljøforvaltning. Vannforskriften sier at miljømålene skal oppnås innen 2021, noe man ikke har klart.

Elva er klassifisert med «God» kjemisk tilstand, men kun med «Moderat» økologisk tilstand, og elva tilfredsstiller derfor ikke vannkvalitetsmålene i Vannforskriften. Det er påvist forhøyede nivåer av miljøgifter som sink og sinkforbindelser, og det er utfordringer knyttet til avrenning fra områder rundt elva og kryssende veier. Badevannskvaliteten reduseres ved nedbør på grunn av overløp fra kloakk.

For å sikre de store naturverdiene knyttet til vassdraget vedtok Bærum og Oslo kommuner en felles kommunu-nedelplan for hele Lysakervassdraget i 2018. Det er knyttet store forventninger til hvordan natur og kulturverdiene i og langs Lysaker-elva skal sikres for fremtiden.

En av Norges høyeste orkideer, breiflangre, vokser langs elva. Foto Kristin Vigander

Restene av Voksen mølle (14) sett fra Bærum-siden. Til venstre i bildet, ved den tynne gule staven, ses ringgangen av en rødlig syenitt som utgjør Bærumskalderaen (15). Bak hekken i overkant av bildet skimtes taket til Mølleplassen (16). Foto John Tibballs

Opplevelser langs Lysakerelva

GOD TUR

Lysakerelva byr på en utrolig spennende og variert turopplevelse, spekket med mye historie. Elva snor seg som en bratt blågrønn åre fra Bogstadvannet og ned til Lysakerfjorden.

Øverste del av elva har lite bebyggelse og variert «jungelaktig» natur. Det er vilt og vakkert, og enkelte steder bratt og ikke terreng for alle. Partiene som er merket «turvei» er ok å gå for alle.

Steinalderfamilier bodde i Lyseskrenten der fjordkanten gikk for 7 700 år siden. Gårdsfolk fra jernalderen brøt gårdene ved elva, vikingkonger og vikinger i full krigsmundur har vært her, samt også soldater og motstandsfolk. Etter hvert også tømmerfløtere og folk som drev møllene, sagene og industrien langs elva. Fra Fåbro til elvemunningen ved Lysaker og Sollerud preges elva og elvekanten av et urbant kontor- og butikkstrøk.

Vi oppfordrer alle turgåere til å la vekster og trær stå i fred, slik at de som kommer etter også kan glede seg over dem.

Turen er variert, med smale stier, turveier og litt bilvei. Elva viser seg frem med flotte fossefall, stryk, kulper og fredfulle partier. Finn et fint sted å slå deg ned, og hør vannet renne forbi. Deler av turen egner seg kun til fots, mens andre deler også passer for sykkel, barnevogn eller rullestol.

Vi ønsker god tur!
Hilsen Bærum Elveforum og Oslo Elveforum

OBS!
Vær forsiktig når du ferdes langs elva! Stien nord på Bærum-siden er til dels bratt og dårlig sikret med stedvis segun lavt rekkverk uten nett. Egner seg ikke for barn eller folk med dårlig balanse.

Sommerdag ovenfor Røa mølle (20). Foto John Tibballs

Ansvarlig utgiver: Bærum Elveforum (baerumelv.no). Folderen fås på alle Bærms bibliotek. Redaksjon: Terje Böhler (prosj.ansvarlig), Solveig Emilsen (red. og skribent), John Tibballs (utgit: 2021) Design og layout: Tenkehetta DA ved Håkan Billing • Trykkeri: Merkur Grafisk AS. Forsidebilde: Hestflom ved Sandbonn. Foto John Tibballs. Referanser: Lysakervassdragets venner, 2020: Lysakerelva • Lysakervassdragets venner, 2020: Lysaker, Lilleaker og Sollerud • John Tibballs, 2011: Kilder for Lysakerelvas historie med årstall og gårdsliste • Bærum kommune, 2001: Opplevelser langs Lysakerelva • Trygve Christensen, 1997: Sørkedalsvassdraget og Sørkedalen • Hilde Friis Solås/ Naturvernforbundet i Oslo og Akershus: Naturkart langs Lysakerelvas øvre del • Eivind Heide, 1983: Lysakerelva • Arne Mohus, 1987: Stedsnavn i Bærum • Arne Mohus, 1988: Husmannsplasser i Bærum • kulturminnesøk.no • lokalhistoriewiki.no • naturbase.no • Kartverket (norgeskart.no) • Norsk Folkemuseum • Store norske leksikon (snl.no) • vannportalen.no • wikipedia.no Stor takk til alle som har bidratt, og varm takk til våre sponsorer: Lysakervassdragets venner, Mustad Eiendom, Møller Bil Oslo Vest, Oslo Elveforum og Statkraft.	 MUSTAD EIENDOM OSLO ELVEFORUM Statkraft
--	--

BÆRUM-SIDEN

1 Fløtingsanlegg

Rester av et gammelt fløtingsanlegg for tømmer er godt synlige dykdalber som «staker» ute i vannet der Bogstadvannet smalner inn mot oset og Lysakerelva. Navnet på stakene kommer fra den spanske feltherren hertugen av Alba, «duc dalbe», som rundt 1570 bandt sine motstandere til stolper i vannet, og som så druknet ved høyvann.

2 Osdemningen

Den første av flere demninger i elveoset ble trolig bygget på 1700-tallet, litt oppstrøms for dagens demning, bygget i 1913. Se egen informasjonsplakat på stedet.

4 Øvre Osbakken

Plassen, som er vernet og blant de eldste i området, nevnes allerede i 1578 som underbruk til Fossum gård (7). Plassen hadde kvern, en enkel sag og vaskeplass ved oset.

6 Oset

Her bodde opprinnelig verksarbeidere til Fossum, og husene er merket på kart fra 1825.

7 Fossum gård

Gården ble ryddet i eldre jernalder (500 f.Kr. til 550 e.Kr.). Fra 1775 opphørte gårdens karakter som bondegård. I dag er gården privatbolig.

8 Hammerdammen

Hammerdammen, som daværende eier av Bærums Verk, Peder Anker, inn-gikk kontrakt på å bygge i 1779, ble energikilde til Fossum jernverk (10). Se bilde av Hammerdammen på motsatt side.

10 Fossum jernverk

I 1788 startet eier av Bærums Verk, Conrad Clausen, Fossum Jernverk. Verket hadde en stangjernhammer som laget jernstenger, drevet av et vannhjul ved Hammerfossen. Jernmalmen kom fra ulike steder, og ble smeltet om til råjern i masovnen (9). Jernverket hadde rett til å bruke kai og lagringsplass på Vækerø for å transportere jernmalm inn, og ferdige jernprodukter ut. Verket ble nedlagt i 1874, og få synlige rester finnes. Se bilde av Fossum jernverk øverst til høyre.

11 Gamle Fossum sag

Etter at Fossum Jernverk (10) ble nedlagt i 1874 var det ledig vannkraft i Hammerfossen. I 1888 samlet eieren av Nordmarksgodset, Harald Wedel Jarlsberg, alle sine sager til ett stort sagbruk på Fossum. Tømmeret ble fløtet fra Bogstadvannet til Hammerdammen (8), og derfra via en tømmerrenne til sagbruket. Sagbruksvirksomheten ble flyttet til Mileholtet ved Bogstadvannet ca. 1960. Tolv år senere brant gamlesaga. Fløtingen opphørte i 1963. Les mer om tømmerfløtingen på motsatt side.

12 Turbinhuset til saga

Turbinhuset, som inneholdt en av landets første vannturbiner, ble satt i gang på sagbruket i 1900.

13 Barketomta

Området der idrettsplassen ligger i dag, fikk navnet sitt fordi bark fra Fossum sag (11) ble lagt ut i mølledammen som lå her.

18 Grini teglverk og arbeiderboligen Verket

Teglverket, som ble startet av Peder Anker i 1790, produserte mur-, takstein og dreneringsrør til bl.a. Bogstad gård. Teglverket ble modernisert med bl.a. vannturbin i 1876, og ble nedlagt i 1902. Mye av produksjonen her var rettet mot markedet i Kristiania. Produktene ble laget av leira som fantes lokalt i tykke lag. I dag står kun den opprinnelige arbeiderboligen Verket igjen.

21 Saga I og Saga II

Sagmestrene på Grinisaga bodde i de to stuene bygget i Grini teglstein i lia ovenfor turstien.

32 Wilseparken

Parken er oppkalt etter Norges fremste fotograf fra første halvdel av 1900-tallet, Anders Beer Wilse. Han var i 1930-årene en drivende kraft også i Voll vel, og ledet arbeidet med å få frem en sti fra Bærumsveien til Sandbonn (30) og den tidligere badeplassen ved Ullerndammen.

34 Øvre Jar sag og mølle

Jar gård hadde mye skog, og en sag er nevnt første gang i 1671. Den lå antakelig rett nedenfor Jarfossen. I 1783 ble stolen til en oppgangssag flyttet fra Sollerud (49) eller Fåbro (38) til Øvre Jar sag, som lå ca. 70 meter ovenfor Jarfossen hvor et nytt steinfundament ble bygget opp. Jar mølle lå rett nedenfor Jarfossen. Den er avmerket på kart fra 1790-årene, og ble nedlagt i 1860. De eneste tegnene etter virksomhetene er steintaket i dalsiden og noen vasstrukne stokker i vannkanten.

Rester etter fundamentet til Øvre Jar sag sett fra Oslo-siden. Saga opphørte en gang mellom 1865 og 1880 samtidig med oppgangssagene på Grini, Holte, Voksen og Rød. Tømmerfløting til Nedre Jar sag (34) fortsatte noen år til. Foto John Tibballs

35 Plassen

Det flotte rekreasjonsområdet med sitteplasser har fått navn etter husmannsplassen under Jar som lå her.

36 Nedre Jar sag

Saga ble etablert i 1787. Den ble lagt ned i 1888, da Fossum sag (11) overtok all sagvirksomheten i elva. Saggropen nede ved elvebredden, en lang støttmur langsmed elvebredden lenger nord, og to jordhauger på hver sin side av Lysakerelva er fremdeles synlige. Jordhaugene markerer endene på demningen som tidligere holdt igjen et vannmagasin, og som gikk nesten tilbake til Jarfossen. Plankene ble fraktet ut langs veien som ble anlagt opp til Vollsvveien rett sør for gropen, og som i dag går bratt opp til gangbrua og undergangen ved Jar skole.

40 Fossekallen restaurant og konferansesenter

Den eldste delen av Granfoss Bruk var papirfabrikkens hollenderi (papirproduksjon) fra 1869, som i dag huser Fossekallen restaurant og konferanse-senter. Det lille mursteinsbygget nedstrøms for Fossekallen var opprinnelig et verksted til det gamle fabrikkanlegget.

42 Sidespor

Brua fra 1927 bar et togspor inn til Lysaker Kemiske Fabrik (41).

43 Laksetrapp og demning ved Mølledammen

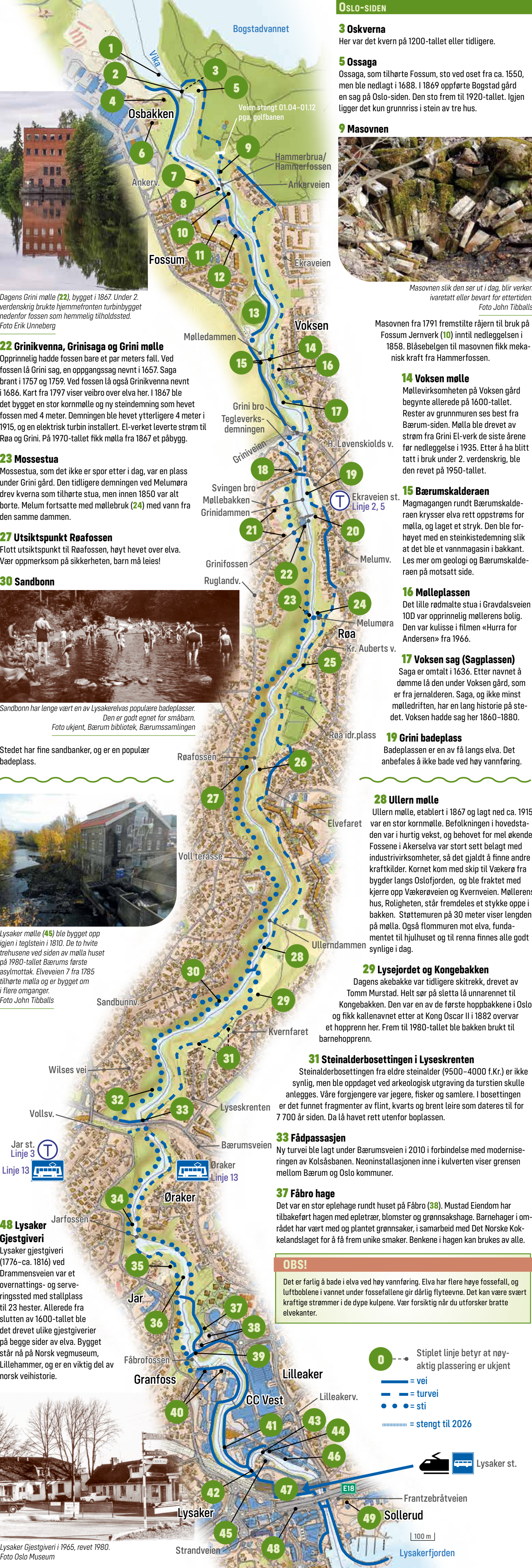
Laksetrappa er fra 1991, og forvaltes av Sollerudstranda skole.

45 Lysaker mølle og sag

Fra gamle tider hadde Lysaker gård (47) kvern og en enkel sag i fossen. Det er ikke spor igjen etter saga som ble etablert ved fossen i 1580, eller av kvantumsagen fra 1686. Sagbruket, som i en periode var et av de største i elva, opphørte fra 1880. Den første mølla ble bygget i 1654, og i 1783 en stormølle med 10 kvernsteiner. Den brant i 1790 og igjen i 1807.

47 Lysaker stasjon / Lysaker gård

Togstasjonen ble tatt i bruk i 1872 ved åpningen av Drammen-banen mellom Oslo Vestbanestasjon og Drammen. Lysaker gård måtte vike plass for ny togstasjon. Stasjonsbygningen og stasjonen har hatt ulike utforminger. Dagens stasjon bygget 2005–2009, og er signert Snohetta.

Dagens Grini mølle (22), bygget i 1867. Under 2. verdenskrig brukte hjemmefronten turbinbygget nedenfor fossen som hemmelig tilholdssted. Foto Erik Unneberg

22 Grinikvenna, Grinisaga og Grini mølle Opprinnelig hadde fossen bare et par meters fall. Ved fossen lå Grini sag, en oppgangssag nevnt i 1657. Saga brant i 1757 og 1759. Ved fossen lå også Grinikvenna nevnt i 1686. Kart fra 1797 viser veibro over elva her. I 1867 ble det bygget en stor kornmølle og ny steindemning som hevet fossen med 4 meter. Demningen ble hevet ytterligere 4 meter i 1915, og en elektrisk turbin installert. El-verket leverte strøm til Røa og Grini. På 1970-tallet fikk mølla fra 1867 et påbygg.

23 Mossestua

Mossestua, som det ikke er spor etter i dag, var en plass under Grini gård. Den tidligere demningen ved Melumøra drev kverna som tilhørte stua, men innen 1850 var alt borte. Melum fortsatte med møllebruk (24) med vann fra den samme dammen.

27 Utsiktspunkt Røafossen

Flott utsiktspunkt til Røafossen, høyt hevet over elva. Vær oppmerksom på sikkerheten, barn må leies!

30 Sandbonn

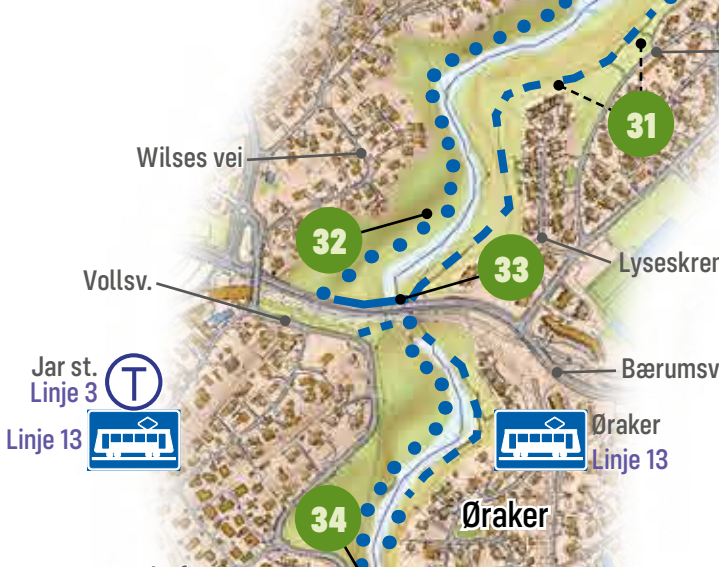

Sandbonn har lenge vært en av Lysakerelvas populære badeplasser. Den er godt egnet for småbarn. Foto ukjent, Bærum bibliotek, Bærumssamlingen

Stedet har fine sandbanker, og er en populær badeplass.

Lysaker mølle (45) ble bygget opp igjen i teglstein i 1810. De to hvite trehusene ved siden av mølla huset på 1980-tallet Bærums første asylmottak. Elveveien 7 fra 1785 tilhørte mølla og er bygget om i flere omganger. Foto John Tibballs

48 Lysaker Gjestgiveri Lysaker gjestgiveri (1776–ca. 1816) ved Drammensveien var et overnattings- og serveringssted med stallplass til 23 hester. Allerede fra slutten av 1600-tallet ble det drevet ulike gjestgiverier på begge sider av elva. Bygget står nå på Norsk vegmuseum, Lillehammer, og er en viktig del av norsk veilhistorie.

Lysaker Gjestgiveri i 1965, revet 1980. Foto Oslo Museum

OSLO-SIDEN

3 Oskverna

Her var det kvern på 1200-tallet eller tidligere.

5 Ossaga

Ossaga, som tilhørte Fossum, sto ved oset fra ca. 1550, men ble nedlagt i 1688. I 1869 oppførte Bogstad gård en sag på Oslo-siden. Den sto frem til 1920-tallet. Igjen ligger det kun grunnriss i stein av tre hus.

9 Masovnen

Masovnen slik den ser ut i dag, blir verken ivarettatt eller bevart for ettertiden. Foto John Tibballs

Masovnen fra 1791 fremstilte råjern til bruk på Fossum Jernverk (10) inntil nedleggelsen i 1858. Blåsebelgen til masovnen fikk mekanisk kraft fra Hammerfossen.

14 Voksen mølle

Møllevirksomheten på Voksen gård begynte allerede på 1600-tallet. Rester av grunnmuren ses best fra Bærum-siden. Mølla ble drevet av strøm fra Grini EL-verk de siste årene før nedleggelse i 1935. Etter å ha blitt tatt i bruk under 2. verdenskrig, ble den revet på 1950-tallet.

15 Bærumskalderæen

Magmagangen rundt Bærumskalderæen krysser elva rett oppstrøms for mølla, og laget et stryk. Den ble forhøyet med en steinkistedemning slik at det ble et vannmagasin i bakkant. Les mer om geologi og Bærumskalderæen på motsatt side.

16 Mølleplassen

Det lille rødmalte stua i Gravdalsveien 10D var opprinnelig møllerens bolig. Den var kulisse i filmen «Hurra for Andersen» fra 1966.

17 Voksen sag (Sagplassen)

Saga er omtalt i 1636. Etter navnet å domme lå den under Voksen gård, som er fra jernalderen. Saga, og ikke minst mølledriften, har en lang historie på stedet. Voksen hadde sag her 1860–1880.

19 Grini badeplass

Badeplassen er en av få langs elva. Det anbefales å ikke bade ved høy vannføring.

28 Ullern mølle

Ullern mølle, etablert i 1867 og lagt ned ca. 1915, var en stor kornmølle. Befolkningen i hovedstaden var i hurtig vekst, og behovet for mel økende. Fossene i Akerselva var stort sett belagt med industrivirksomheter, så det gjaldt å finne andre kraftkilder. Kornet kom med skip til Vækerø fra bygder langs Oslofjorden, og ble fraktet med kjerre opp Vækerøveien og Kvernveien. Møllerens hus, Roligheten, står fremdeles et stykke oppe i bakken. Støttmuren på 30 meter viser lengden på mølla. Også flommuren mot elva, fundamentet til hjulhuset og til renna finnes alle godt synlige i dag.

29 Lysejorden og Kongebakken

Dagens akebakke var tidligere skitrekk, drevet av Tømm Murstad. Helt sør på sletta lå unnarennet til Kongebakken. Den var en av de første hoppbakkene i Oslo, og fikk kallenavnet etter at Kong Oscar II i 1882 overvar et hopprenn her. Frem til 1980-tallet ble bakken brukt til barnehopprenn.

31 Steinalderbosettingen i Lyseskrenten

Steinalderbosettingen fra eldre steinalder (9500–4000 f.Kr.) er ikke synlig, men ble oppdaget ved arkeologisk utgraving da turstien skulle anlegges. Våre forgjengere var jegere, fisker og samlere. I bosettingen er det funnet fragmenter av flint, kvarts og brent leire som dateres til for 7 700 år siden. Da lå havet rett utenfor boplassen.

33 Fådpassasjen

Ny turvei ble lagt under Bærumsveien i 2010 i forbindelse med moderniseringen av Kolsåsbanen. Neoninstallasjonen inne i kulverten viser grensen mellom Bærum og Oslo kommuner.

37 Fåbro hage

Det var en stor eplehage rundt huset på Fåbro (38). Mustad Eiendom har tilbakeført hagen med epletrær, blomster og grønnsakshage. Barnehager i området har vært med og plantet grønnsaker, i samarbeid med Det Norske Kokkelandslaget for å få frem unike smaker. Benkene i hagen kan brukes av alle.

OBS!
Det er farlig å bade i elva ved høy vannføring. Elva har flere høye fossefall, og luftboblene i vannet under fossefallene gir dårlig flyteevne. Det kan være svært kraftige strømmer i de dype kulpene. Vær forsiktig når du utforsker bratte elvekanter.

Fossum jernverk (10) lå på Bærum-siden, og hadde i 1862 denne utsikten tvers over elva. Låven med trekullager til venstre, broa med Ankerveien over dammen og masovnen med trillebroa bak til høyre, der jernmalmen ble kjert opp og tipet ned i masovnen (9).

Foto Ferdinand Fedor Tegnér, Bærum bibliotek/Bærumssamlingen

20 Rød sag

I dag er det kun noen få steinrester igjen av saga, som omtales i 1649 da Morten Lauritzen overtok Rød gård. I 1653 sattes oppgangssaga i stand, og hadde etter datidens målestokk en stor produksjon. Konkurransen fra sirkelsager førte til nedleggelse i 1875.

24 Melum mølle

Mølla hørte til stuen på Melum, som i dag er vernet og har adresse Melumveien 46. Stua ble bygget på siste del av 1700-tallet. I dag er det kun en kanal og et lite murparti igjen av mølla.

25 Holte sag

Saga er bygget før 1797, og ved folketellingen i 1864 arbeidet fire mann med sagmesterbrev her. Vel 20 år senere sysselsatte saga sju personer. Dalsiden på Oslo-bredden ble hugget ut, og elva ble demmet opp med et vannmagasin for å skape et fall på ca. 3,5 meter. Vannmagasinet gikk helt tilbake til Melumøra. Med et såpass stort vannspeil kunne saga holdes i gang ved lav vannføring både sommer og vinter.

Den sju meter høye steinsøylen og støttmurene står i dag igjen etter oppgangssaga Holte sag. Foto John Tibballs

26 Røa mølle

Fra 1790-tallet lå det en kvern som benyttet den øvre delen av Røafossen. En gang tidlig på 1880-tallet ble dalsiden ryddet og sprengt for å gi plass til en stor kornmølle i sju etasjer, samt sikter, heiser og løfteanordninger for korn- og melsekker, og ett møllehjul som drev sju kvernsteiner. Etter sju-åtte år brant mølla, og ble ikke bygget opp igjen fordi vannturbinen overtok for vannhulet. I dag står et fire meter høyt damkar ved toppen av fossen på Oslo-siden igjen, sammen med en fem meter høy murt steinsøyle som støttet taket over vannhulet. Terranget ved fossen er bratt og farlig.

38 Solerud ved Faabro

Bolighuset er nå det eldste på Lilleaker. Det ble oppført i ca. 1750 av industriherre, poet og rådmann Christian Braunmann Tullin, og bygget på et toetasjes tømmerhus som stod her fra før. Tullin bodde i hovedstaden, og Solerud ved Faabro var hans sommerresidens. Det har gått gjennom flere stilmessige forandringer, etter at det ble sterkt skadet og reparert etter eksplosjonen ved Lysaker nitroglycerinfabrikk i 1874, og med senere oppført sveitserveranda og tilbygg. Den røde bygningen inntil huset, som inneholdt stall og kjøkken, er i dag kontor.

39 Fåbros historie

Les informasjonsskilt på stedet om Fåbro gjennom historien og om Pilegrimsleden.

41 Utsiktsplass Lysaker Kemiske Fabrik

Fabrikken var i drift 1859–1960. En rest av fabrikkens teglfasade er bevart, og laget om til en fin utsiktsplass. Fabrikkområdet strakte seg helt til Lilleakerveien.

44 Damvokterens hus / Møllefossen café

Huset i rødtegl oppstrøms for husrekken var damvokterens bolig, og ble bygget sammen med Lysaker mølle (45). Møllefossen café holder til her.

46 Trehusrekken

Den lave husrekken er kopi av trehusene som ble ødelagt i 1987-flommen. De var opprinnelig lagerbygninger for Lysaker Kemiske Fabrik (41). Fabrikken lå på baksiden av trehusrekken.

49 Sollerud gård (Drammensveien 280)

Gården har en lang historie, og beskrives som krongods inntil 1646. Fra Sollerud kunne man få fergeskyss over Lysakerelva, før den første brua kom i 1677 da Drammensveien mellom Kristiania og Kongsberg ble kjørbar med hest og vogn. Dagens hovedbygning i pusset tegl, og drengestua, stallen og staburet i panelt tømmer i sveitserstil, er fra 1871. Fra 1970-tallet har Sollerudstranda skole brukt husene.

Utløpet av elva anno 1925, fotografert fra Lysakerbrua: Langs høyre elvekant ses trehusrekken (46) med Lysaker Kemiske Fabrik bak (41). Fabrikkspija helt bakerst til venstre tilhører Granfoss Bruk (40). Naturlig elvekant med brygger og småbåter på Bærum-siden. Foto Anders Beer Wilse / Oslo museum, byhistorisk samling.

FAKTA

Lysakerelva er 7,5 km lang, og er grenseelv mellom Bærum og Oslo. Elva tilhører Oslomarkavassdragene, som er vernet mot videre kraftutbygging.

Start og slutt

Lysakerelva starter ved utløpet av Bogstadvannet, og renner ut i Oslofjorden mellom Lysaker og Sollerud på landsiden, og på sjøsiden i Lysakerfjorden mellom Bygdøy og Snarøya.